

ВІДГУК

Офіційного опонента, доктора історичних наук, професора

**Шандри Валентини Степанівни на дисертаційну роботу
Додуха Валерія Миколайовича на тему**

**«Рід Галаганів в історіографічному освоєнні», подану на здобуття
ступеня доктора філософії в галузі «Гуманітарні науки» за спеціальністю
032 «Історія та археологія»**

І. Актуальність теми дисертації, зв'язок з науковими програмами, темами. Актуальність дослідження полягає, насамперед, в тому, що багато сторінок в історії України вимагає перегляду і переоцінки, пов'язаних із звільненням від ненаукових концепцій, нав'язаних попередньою історіографією, як російською так і українською радянською. Якщо говорити ширше, то проблему актуалізує рефлексія сьогоденного суспільства з приводу власного минулого та його значення для сьогодення і для завтрашнього, явище, котре вписується у концепцію «меморіального повороту», яка останнім часом активно розробляється історичною наукою. До таких тем відноситься і генеалогія та історія роду Галаганів, який займав достатню помітне місце в українському минулому. Важливо також, що пропоноване до оцінки дослідження, як одне з перших, вказує на необхідність такої роботи та подає приклад інструменталізаційних підходів, як це краще здійснювати, дотримуючись наукових принципів.

Оцінка Галаганів попередніми істориками була настільки різнобарвною, наповненою міфами, переказами та створюваними образами, від яких необхідно не лише відмовлятися, а й пропонувати інше бачення та пояснити чинники, що

впливати на соціальну поведінку членів роду Галаганів. Це дозволить повернути їх в українську історію, як і багато інших діячів, котрі були з неї вилучені або цілеспрямовано отримали негативне забарвлення. Як і дозволить позбавитися однозначно негативної чи безперечно позитивної оцінок таких чи інших діячів з елітної категорії українського суспільства. Це має далекоглядне призначення, зокрема для звільнення нав'язаних українцям почуттів меншовартості. А також сприятиме позбавлянню сьогоденного і наступних поколінь невдячності та невміння гідно оцінити роль і місце галаганівського роду у політичному, громадському та духовно-культурному та навіть матеріальному житті України.

Дисертаційна робота Валерія Додуха здійснена у межах науково-дослідницької роботи кафедри спеціальних історичних галузей історичного знання та дидактики Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара за темою «Актуальні проблеми дослідження суспільно-політичної, економічної та духовно-культурної історії Східної Європи XIX- XXI ст.». Проте, не тільки. Вона є своєрідною реакцією спільноти істориків, як частини науковців та широкої громадськості у зв'язку з широкомасштабною агресією Російської федерації проти України.

II. Ступінь обґрунтування наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність. Якісному обґрунтуванню наукових положень у дисертації Валерія Додуха немало посприяв вибір методологічного інструментарію, як і залучення різноманітних джерел. Серед актуальних для даного дослідження такі принципи пізнання минулого як історизм, котрий представлений через унікальну теорію історіографічних образів та науковість, яка вимагала від автора врахування різних дискурсів щодо оцінки та фактологічного наповнення дослідницького матеріалу. Вдалі критерії для характеристики історіографічної продукції, визначення етапів у формуванні образів Галаганів дали добрий результат. Його наслідком став синтетичний опис

дослідницьких праць, підготовлених у кожному історичному періоді. Причому, автор вдало зауважував, як перепліталися сюжети про Галаганів як представників української соціальної еліти, з її господарською, політичною і освітньо-культурною діяльністю та як ідеологічна кон'юнктура обумовлювала і як впливала на оцінки істориків. Важливою, вартою уваги й авторське звернення до виділення цілісних блоків та рівнів напрацювань, що дозволило глибше побачити залежність наукових оцінок від пануючих у суспільстві ідеологем та переслідувань за їх недотримання. Здобутки істориків у вивченні галаганівського роду розпочато з другої половини XIX-початку XX століття, коли над ним працювали Олександр Лазаревський, Микола Костомаров, Дмитро Яворницький та Іван Павловський. Пізнавальним виявився підрозділ про формування образу Галаганів на сторінках «Киевской старины» з поясненнями, чому саме часопис приділяв багато уваги родині. Автор підрахував, що публікацій було 20, а це немало, особливо зважаючи на вміщення історичних джерел. На них автор звернув спеціальну увагу та пояснив, у чому полягала слабкість коментарів до історичних текстів.

Вартісним виявився й авторський аналіз радянської історіографії родини Галаганів. Валерію Додуху вдалося зауважити про початки формування негативного образу Григорія Павловича, до чого долучалися такі маститі автори, як Олександр Дорошкевич, а продовжили – Михайло Покровський, Андроник Степович, Федір Савченко. Олександр Дорошкевич творив новий образ Галагана-малороса, який заперечував потребу формування української мови, адже вважав що українці не мають права на власну ідентичність, бо були невід'ємною частиною триєдиного російського народу, засуджував молодих українців в особі Михайла Драгоманова чи Павла Чубинського. Інші названі історики в міру свого розуміння вимог нової влади, інших ідейних та суспільних орієнтирів додавали до образу Галагана проселянських чи проросійських поглядів. Ця сторінка у дисертації також добре проаналізована, врешті, як і попередні.

Оцінку діаспорної дослідницької літератури автор здійснив у порівнянні з радянською і дійшов цікавого висновку, що протистояння сприяло освоєнню деяких актуальних питань із історії галаганіського родоводу.

Уважний авторський аналіз сучасного стану галагановивчення дозволило зауважити інші підходи і інші висновки щодо значення Григорія Павловича такими дослідниками як Анатолій Тимошенко, який активно захищав його від критичних оцінок попередників, обравши для цього господарську діяльність. Валерій Додух високо оцінив дослідження Мирослави Смольницької, яка глибоко дослідила Колегію Павла Галагана і назвала чинники меценатства, вказала на ставлення Галагана до розвитку української мови тоді, коли це питання набирало особливо важливого значення в націєтворчих процесах. Дисертант довів, що здавалося б енциклопедичні статті, через об'єктивну інформацію, не потребують критичного аналізу. Як виявилось, їх автори привносили і нові факти, і нові оцінки.

Аналізуючи висновки попередників у вивченні історіографічної спадщини, щодо періодів у вивченні Галаганів, автор послуговується власними критичними судженнями, думками, зауваженнями чи пропозиціями, а тому про наявність плагіату не доводиться говорити. При потребі для підкріплення власних позицій він посилається на дослідження інших авторів.

ІІІ. Достовірність та наукова новизна одержаних результатів.

Аби повноцінно охарактеризувати напрацювання попередників у дослідженні родини Галаганів Валерій Дідух запропонував власну періодизацію історіографічної спадщини, зауваживши домінуючі характеристики для кожного з часів. Таке тематичне і проблемне поєднання підходів дозволив Валерію Додуху виявити головні тенденції для кожного історичного періоду та детально пояснити чинники, котрі впливали на домінування тих чи тих концепцій.

Вдала періодизація дисциплінувала дисертанта і дозволила йому зауважити,

які з них набули фундаментального значення і тривалий час були запитуваними суспільством чи державою, а які не втрималися на плаву історичного пізнання минулого, навіть при тому, що були достатньо достовірними та важливими за спрямуванням для майбутніх досліджень.

Аби аналіз історіографічного опису набув об'єктивності автор вдало залучив дослідження самого Григорія Павловича Галагана і прийшов до висновку, що той, на відміну від професійних істориків, зосереджувався на позитивних вчинках представників власного роду (с. 29).

Вважаю, що цілком резонно автор дисертації окремо характеризує праці професійних істориків, меморіальної історіографії та енциклопедичних статей, що дозволило йому відмічати особливості в оцінках діяльності Галаганів, і найбільше, Григорія Павловича, відмічаючи, як вона змінювалася в сторону ідеалізації, адже й він сам давав для цього багато підстав.

Варто вказати і на залучення принципу соціального підходу в оцінках Галаганів, а також вдало застосовану теорію творення історіографічного образу. Валерій Додух, спираючись на соціальні запити часу, яскраво відобразив різні образи одного й того самого роду Галаганів, що їх творили історики, базуючись не лише на документах, а й на власних світоглядах. У Олександра Лазаревського переважає образ козацької старшини, до якої належали і Галагани, які в обмін за вітчизну отримували статки, володіння якими схвалювали московські царі і російські імператори. У Миколи Костомаров – добре відобразилась зрадливість Гната Галагана, який сприяв зруйнуванню Чортомлицької Січі. Дмитра Яворницького також цікавила історія українського козацтва і участь у ній Галаганів він зображав, спираючись на народні перекази і легенди.

Не можна не відзначити й багатий мовний запас автора, який пропонує і збагачує аналіз тексту такими словами-поняттями, як *історіографічний період*, *історіографічне піднесення*, *енциклопедичне освоєння*, *історіографічна тяглість*, *культурологічний поворот*, *елітологія*, *меморіальний образ*, *освоєння роду*.

Вітається й вписування для характеристики етапів біографічних даних істориків, які дотично впливали на їхню наукову позицію. Добре сприймається практика автора на початку розділів давати загальну, проте влучну характеристику причин панування тих чи тих ідеологій і дослідницьких сюжетів.

Текст дисертації оформлено згідно з вимогами Міністерства освіти і науки України, що висуваються до дисертаційних робіт такого рівня.

Апробацію основних положень дисертації здійснено на міжнародних і національних науково-практичних конференціях, кількість яких слід визнати достатньою.

Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях.

Основні наукові результати дисертаційної роботи Валерія Додуха опубліковано у 4 статтях, які визнано фаховими в сфері історії, а також у 5 тезах доповіді на науково-практичних конференціях.

IV. Оцінка ідентичності змісту вступу і основних положень дисертації.

Вивчення рукопису дисертації Валерія Додуха «Рід Галаганів в історіографічному освоєнні» дозволяє висновковувати, що наукові результати та практичні рекомендації, наведені у дисертації розкриті й обґрунтовані у повному обсязі.

Практична значущість результатів дослідження і рекомендації щодо їх використання. У висновку дисертант лапідарно і вмотивовано підвів підсумки досягнутого. Важливо, що вказано на значущості роду Галаганів для вивчення історії України, в оцінці якого тривалий час моделювалися різні парадигми, відповідно до завдань історичного часу. Часові межі було поділено на кілька історіографічних етапів та визначено конкретні наукові результати. Окрасою дисертації став аналіз сучасного етапу, як завдяки переосмисленню ролі соціальної еліти, так і через збагачення наукового методологічного інструментарію. Позитивний вплив нових дослідницьких методів на сьогоденні

дослідження дисертант продемонстрував аналізом робіт Марини Будзар, Євгена Ковальова, Тетяни Литвинової, Олега Журби. Дисертанту вдалося чітко окреслити науковий внесок кожного з названих авторів та говорити про нові, окремі дослідницькі осередки; кожний з яких посів власне місце. Зокрема, добре виписані як новаторські дослідницькі підходи у питаннях культури впорядкування маєтків, світу речей родин Галаганів, їхніх бібліотек, міжособистісні стосунки, а також, що важливо, спілкування з відомими діячами західноєвропейської культури. Свідченням останнього є і аналізована дисертація Валерія Додуха. Такі авторські підходи мають практичне значення і можуть використовуватися у подальших наукових розробках.

Дослідження Валерія Додуха стає спонукальним прикладом для інших подібних робіт, адже у цій сфері робота лише розпочинається. Вона послужить надійним методологічним орієнтиром для інших, будь-яких сюжетів історіографічного аналізу. Важливими є й наукові результати, висока планка яких сприятиме формуванню майбутніх дослідників. Заслуговує уваги й авторське твердження про потребу подальшого вивчення українських соціальних еліт, проблематика, яка з огляду на сучасність, актуалізується через їх неоднозначну поведінку, ціннісні орієнтири та ставлення до розбудови власної держави.

Висновки дисертанта про роль роду Галаганів мають стати важливою сторінкою у літературі дидактичного характеру, насамперед у шкільних підручниках, через які формується світогляд молодих людей та зароджується любов до рідної землі, до Батьківщини, з'являється почуття морального обов'язку, відповідальності, врешті патріотизму та відданості служінню людям.

V. Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

Відразу слід зауважити, що історіографія про рід Галаганів описана і проаналізована Валерієм Додоухом детально і яскраво, натомість джерельній базі пощастило менше. Прикро, що серед другого ряду літератури не знайшлося місця

монографії Валентини Шандри про совісні суди, адже Григорій Галаган обіймав посаду чернігівського совісного судді дві каденції поспіль, в 1851-1857 роках, що не зайве свідчить не лише про його можливості як професійного юриста, а й про його авторитет у середовищі місцевого дворянства.

Із не зовсім зрозумілих причин, Валерій Додух обмежився короткою характеристикою архівних матеріалів, вказав на археографічні видання, проте не зауважив спогадів. Ось один із них, який належить Федору Воропанову, відомому публіцисту, який повідомляв, що Григорія Галагана називали *дволиким Янусом*, бо він горою стояв за селян на правій стороні Дніпра, а на лівій, де мав маєтки, розрушав селянські господарства. Така характеристика вказує, що Григорій Галаган розділяв імперську політику у ставленні до польської еліти Правобережної України. Авторської уваги мав би заслуговувати й щоденник Олександра Кістяківського. Теж саме варто зауважити і про статистичні джерела. У «Опыте систематического обозрения материалов к изучению современного состояния среднего и низшего технического образования и ремесленного образования в России» Івана Анопова детально описано Дігтярівське земське ремісниче училище, засноване на кошти Галагана. Валерій Додух чомусь, посилаючись на Івана Францевича Павловського, стверджує, що ремісниче училище було відкрите у Полтаві, тоді як насправді – у Дігтярях, де містився родовий маєток, а вже потім відбулося його переміщення до губернського центру (с.89).

Не уникнув автор і повторень, коли звернувся до окремої характеристики «Киевской старины», де друкував власні твори Олександра Лазаревський. Щоправда, він відразу переключився на характеристику щоденників Галагана, відзначаючи їх уривкову подачу, а також на епістолярну спадщину, які детально охарактеризував та вказав, як вони сприяли появі інших граней при формуванні образу. Подібною є ситуація й з характеристикою енциклопедичних видань. При

їх аналізі Валерій Додух чомусь обійшов Шевченківську енциклопедію, у якій вміщено три статті про представників галаганівського роду (Т.2).

Викликає здивування різне вживання: то Чортомлицької, то Запорозької Січі, зруйнованих Гнатом Галаганом (с. 29, 60 та інші), неоднакове написання назви словника О. Половцева: то «Руський біографічний словник», то «Російський...» (має бути «Російський...») (с.31, 89). По тексті дисертації автор не відрізняє суттєвої різниці у поняттях «руський» і «російський» (с. 116), вживає назву маршалків, коли таких уже не було у дворянському станомому самоврядуванні (с. 127), а також часте вживання, тричі в одному реченні, «національний» (с.31), проєкт і проєкт (по усьому тексту).

VI. Загальний висновок та оцінка дисертації.

Незважаючи на зауваження, дисертація Додуха Валерія Миколайовича на тему «Рід Галаганів в історіографічному освоєнні» засвідчує появу молодого дослідника, якому під силу оцінити достатньо великий арсенал історичної літератури, присвяченої Галаганам. Йдеться про глибокий аналіз як досягнень, так і прорахунків, але головне, що ним визначено чинники, які впливали на авторські висновки багатьох дослідників. А також визначено, як завдяки зміні політичних парадигм, опануванню новітніми методами досліджень сучасні історики досягають значних результатів. Адже їм вдається творити багатий і різноманітний світ роду, для якого Батьківщина і її цінності були в пріоритеті, навіть коли вони його розуміли по-різному, згідно з вимогами і традиціями свого часу. До таких робіт належить і обговорюваний текст дисертації, автор якої Валерій Додух висловлює зрілі судження і оцінки та професійне вміння неупереджено дискутувати з приводу поглядів інших дослідників.

Викладений аналіз дисертаційних суджень автора дає підстави висновкувати, що робота Додуха Валерія Миколайовича на тему «Рід Галаганів в історіографічному освоєнні», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є

цілісним науковим дослідженням, якому притаманне наявність наукової новизни, та таким, що має практичну значимість. За своїм змістом та зрілими висновками дисертаційна робота відповідає галузі знань в галузі «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), схваленого постановою КМ України від 23.03 1916 р. № 261 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення пазової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, схваленого постановою КМ України від 12.01. 1917 р. № 40, а її автор Додух Валерій Миколайович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент:

Старший науковий співробітник
Інституту історії України НАН України,
д. і. н., проф.

В. С. Шандра

